

rendező, kimozdító erővel bíró idő a nyelv tapasztalataként jelenik meg a tudatban az emlékezés aktusa által. A szerző poétikai programja ezt a sajátos antropológiai tapasztalatot kivételes erővel megjeleníteni képes szövegeket eredményezett, amelyre alig van példa a magyar költészetben.

Borbély Szilárd

„Álomtörténelem”

VERESS MIKLÓS: ÉJFÉLI VERŐFÉNY

Emlékszem, a hetvenes évek elején történt. Akkor jelent meg, 1972-ben – *A magunk kenyérének* című antológiában történt előző évi bemutatkozása után – Veress Miklós első önálló kötete, az *Erdő a vadaknak*. Koczás Sándor, az írószövetség kritikai szakosztályának elnöke – a szakosztály egyik vezetőségi ülésén – himnikus szavakkal, a fölfedezés örömeivel beszélt Veress Miklós könyvéről, s a kortárs magyar líra egyik legjelentősebb reménységének nevezte az akkor harmincéves költőt. Veress Miklós első könyvére a következő évben József Attila-díjat kapott. A költő jelentkezése komoly visszhangot keltett, és jelentős elismerést váltott ki a kortársi kritikában. Első kötete után, az 1972-t követő tizenhárom évben, 1985-ig még nyolc önálló könyve jelent meg. 1985 után viszont csak egy műfordításkötete, egy gyermekverseket tartalmazó munkája és egy somogyi tárgyú versválogatása látott napvilágot. Új könyve, az *Éjféli verőfény* tehát tizenöt év lírai lenyomata, ugyanakkor válogatás is, mert anyagát – mint a költő mondja – „majd háromszor ennyi kéziratból válogattam”. Ha arra gondolunk, hogy a kötet 282 nagyalakú könyvoldalon mintegy százhusz, többnyire terjedelmes, sőt több részes lírai opuszt tartalmaz, az 1985 és 2000 közti idő nem volt meddő és terméketlen a költő számára. Hogy csak tizenöt év után jelentkezik önálló kötettel? A költő válasza: „A kordivattal ellentétben nem megjelenéseim számát akartam gyarapítani, hanem kivárni, amíg az a sok ezernyi sor könyvvé érik.”

A kötet valóban igen tudatosan megkomponált mű egész. Az *Éjféli verőfény* tíz ciklusból áll, a versanyagot további tipográfiai kiemelések, verzállal, fettel vagy kurzívval szedett szövegek tagolják. A ciklusokat egy-egy hangsúlyos – már a cím tipografizálásával kiemelt – vers zárja. A hosszabb terjedelmű szövegek közé szívesen illeszt egy-egy rövidebb verset. A kötött formát alkalmanként prózaversre cseréli. A mottóknak és az ajánlásoknak is fontos, az egész verset értelmező szere-

Kortárs Kiadó
Budapest, 2001
288 oldal, 2100 Ft

pük van, nem pusztá díszek vagy udvarias főhajtások. E költészet érettségét persze nemcsak ezek a kompozíciós elemek jelzik. Veress Miklós lírai hangja és szemlélete, formakultúrája is beérett. Hangja magabiztos, egyéni látása és stílusa van. „Önmagából építkeznek... Nagyigényű és nagyszabású” – mondja Alexa Károly a kötet ajánlásában. Amit tanult, fölszívódott, önálló látássá, saját nyelvvé érett. Bár egy helyütt azt írja, „Mesteremnek én senkit se tudtam”, jól kitapintható nála mind a régiek, Berzsenyi és Vörösmarty, mind az újabbak, Ady és Szabó Lőrinc fölszabadító, saját hangjának megtalálását segítő hatása. A külföldiek közül Villont, Rimbaud-t, Aragont említi. Műveltségének gyarapodását jelzik a különféle képzőművészeti és zenei hivatkozások, a Mantegnára, Bartókra, Sztravinszkijre történő utalások. Egyetlen, nem túl hosszú versében (*Jég-üveg-képek*) „vasarely látomásról”, ikonról, „kondori angyalokról”, „breughelien ifju, tarka népről”, „Bosch-Noé bárkáról” beszél, s a versbe épül még célzás Homéroszra, Berzsenyire és a görög mitológiai alakra, Kháronra is.

A kötet lírai tartalmában, élményanyagában, „forrásvidékében” három réteg különíthető el: a személyes, vallomásos, „önéletrajzi” hang, a korra, a történelemre való reagálás és egy biblikus utalásokkal átszőtt, keresztény jelképeket fölhasználó élménykör. Veress Miklós tudatos költő, maga is látja az *Éjféli verőfény* anyagának a tagolódását: „Magam is döbbenetesen vettem észre, hogy az 1985 és 2000 között írott verseimnek java része egyszerre magánhistoria és kelet-közép-európai történelem, sőt, azt a gyökérzetet is föl kutatja, mely a biblikus időkbe mélyül.”

A leghangsúlyosabb a „magánhistoria”, a visszatekintés, a személyes hang, az önéletrajzi számvetés. Ebben az értelemben akár rejtett, lírai curriculum vitae-nek is tekinthető a kötet, amelyben a költő a szigorú időrend fonálára fölfűzve idézi meg életének tájait, pályájának állomásait, személyes találkozásait. Nagyanyja horvát nyelvű keresztlevelétől, a barcsi szülőház udvarától, a hiányzó édesanya alakjától, a kaposvári diákkor színhelyétől, a hányatott-boldog gyerekkortól a szegedi egyetemista éveken, tanárai és barátai arcképének megrajzolását, a betegségek és műtétek földidézésén át jut el a felnőtt költő „szenvestörténetéig”, annak számbavételéhez: mit adott számára a szesz, a szerelem, a nők, az emberi párkapcsolatok, a házasság?

A számvetés során az irónia és a keserűség nő benne. Íme, három verskezdés három, egymást követő szövegben: „A hóhér kirándul családjával a hegyekbe / féltve fogja felesége törékeny kezét” (*Ünnepi piknik*); „Ó Zeus add hogy az a kurvoid vers / az a céda ne fusson mindig előlem” (*A faunopoéta délutánja*); „A partvisnyél összeütközött a sodrófával / bocsánat szólt de fölborzolta szőret” (*Házivihar*). Szkepszis és hit, kétely és remény viaskodnak benne, és egyre inkább a szorongás, a félelem, az elmúlás és a halálélmény hatalmasodik el a verseken. Mások halála saját halálfélelmét növeli, saját halálfélelme totális és világméretű szorongássá növekszik a versekben. Problémáira nem talál megoldást: „a kulcs a tengermélyben”. Zárolja hagyatékát; „kész a leltár” – ismétli meg József Attila szavait; a magány, a szakadozó emberi kapcsolatok arra figyelmeztetik: „a sors is csak szétfeszítő takaró”. A szorongás és a halálfélelem azonban a kötet végén feloldódik: az *Éjféli verőfény* a remény, az élniakarás, a hit szavával zárul. A kötet utolsó darabjában, a végig fettel szedett versben a költő koraszülött kisunokájának világrajöttét köszönti: „Mégis: ez a szó netalán fontosabb / mint könyvtáram amit majd örökölni / jogod lesz...” – írja. És amit unokája vizslató szeméből kiolvas: „minek ez a sok abrakadabra / amikor olyan egyszeregy a kétszerkettő: / életre kell sietni – nem halálra”. (*Strófaék egy újszülötthöz*)

Veress Miklós mindig a köz dolgai iránt érdeklődő, a politikai élet alakulására és változásaira élenként reagáló, „közéleti” költő volt. Az elmúlt tizenöt évet a kelet-közép-európai történelmet figyelő és megtapasztaló lírikusként élte meg. Költészetének van közéleti és közösséghez szóló mondanivalója, a megélt kor lenyomata azonban csak nagyon áttételesen, közvetett módon van jelen a versekben. A politikai változásokat érzékelő, azokra reagáló, de nem politizáló költészet ez, a kor, a közélet eseményei csak halványan szövik át a verseket. Tudja, a kor, a jelen a múlttal viselő. Most érti meg, hogy évtizedekig diktatúrában élt. Most világosodik meg előtte, amit gyerekkorában nem értett: mit jelent Auschwitz és Gulág. A jelen kihívásaira, a politika szólítására és csábítására azonban tartózkodással, rossz közérzetre történő hivatkozással felel. „Világképébe ringat tέρzene /Már ég a város – de lelkekbe harsog / a cirkuszittas csinnadratta – bum”. Robinsonként lakatlan szigeten érzi magát: palackpostát küld a jövőnek. Valamiféle köztes-léte él át: ami Adynál a komp-ország metafora, nála a nemzeti sorsot a két ablaküveg közé szorult légy vergődése jelképezi. A kép és a vers hangja egyaránt groteszk: „mint kezünk s lábunk rántja idegünk / üvegen túl vagy innét minékünk – / hadd higgyék mások: magyar ez a tánc / e halálos keleti reneszánsz” (*Európai kelet-középkor.*) Ha olyan súlyos szavakat vesz a nyelvére, mint nép, nemzet, haza, történelmi remény, akkor a *Szózat* költőjére és a *Cantata Profana* szerzőjére hivatkozik: „Lehet már átültetni szivet tüdőt szemet / vesét meg májat – mindegy: csak egyet nem lehet: / hogy szomjuhozóktól elvegyék a vizet / világba kitagadni bármilyen nemzetet” (*Szózat a Bartók-házban*).

A kötet legvékonyabb rétege az, amelybe e költészet ún. biblikus gyökérzete mélyül, e líra ún. vallásos élményvilága. A költő az „elszunnyadt” Istent, az Urat emlegeti, „térgeplőről”, imáról, zsoltárról, miséről, feszületről beszél, de nála ez gyakran inkább csak nyelvhasználat, a szókincset gazdagító elem, és nem mélyen és drámaian megélt valóság, keresztény metafora-kincs, miként azt például Pilinszky-nél látjuk. Többnyire a háborús borzalmak emléke, a béke utáni vágyakozás, a megváltatlanság-érzés hozza felszínre nála ezt a hangot. Főként a kötet *Új olvasat* című ciklusában helyezte el azokat a verseket, amelyeket tág értelemben akár istenes verseknek is nevezhetünk. Őszinte és fájdalmas önvizsgálat szólal meg a *Zsoltárféleiben*: „Átkozódtál toporzékoltál / bár nem gondoltad komolyan: / hitet is helyettesít zsoltár – / legalább azt hagyd meg Uram” – így kezdi a verset, majd kiszakad belőle a hitvallással fölérő panasz: „Mért nem hagytál meg oly anyagnak / mint fáról lefoszló faháncs: / csillagaid belémragadnak / mint gyerekhajamba bogáncs”. Ujraolvassa és újragondolja a *Halotti Beszédet*, és a századvégi ember félelmét és riadtságát fogalmazza meg: „bizony leszünk csak por és hamu” (*Új olvasat*). Elgondolkoztató, hogy a kötet több, kiemelkedően szép és hiteles verse éppen ebben a ciklusban található, az említettekén kívül még pl. *Szárzsviharban*, *Az igék születése*, *Egy falusi mise után*.

„Álomtörténelem” – ez lehetett volna az egész könyv címe – mondja Veress Miklós. Itt a vers „visszaálmodás”, látomás, és nem logikai-gondolati építmény; itt a vers képek zuhataga, és „tartalmukat” nem lehet egyetlen mondatba foglalni. Az egész kötetben a leggyakrabban előforduló fogalom, e költészet yalóságos kulcsszava az álom, a költői képek között meghatározó az álom-motívum. „Almom a lét” – vallja versben. Prózában pedig így ír: „Gyermekkori agyhártyagyulladásom után nem egyszer véltem azt, hogy valamiféle ködben élem át sorsomat, mások számára megmagyarázhatatlan jelenések és jelek között. Azaz: mintha csak fizikálisan lennék jelen saját köznapi történelmemben, mert metafizikailag máshol.” Köd, káprázat, látomás, megmagyarázha-

tatlan jelentés – ezek azok a fogalmak, amelyek gyakran az olvasó eszébe jutnak a kötet lapjait forgatva. A költő nagy adománya: gazdag képzelete, a tudatalatti fölszabadítása, a merész képzettársítás, az emlékek meglepő élességű fölelevenítése. Ömlik a költőtől a vers. Veress Miklós költő-eszménye az igris, a sámán-költő, a varázsló, kedvelt verstípusa a ráolvasás, a regösének, a varázslat. Napszaka az éjszaka és a hajnal. Itt a vers vízióvá tágul. A költő az anya alakját, gyermekkori „tejszagú” emlékeit, betegségét mitizálja. Itt a hagyományos tájversből „nakonxipáni” látomás születik (*Tó- és hold-ezüst*). A kötetben az írásjelek is árulkodnak: a költő elhagyja a mondatot, a gondolati periódust lezáró pontot, leggyakrabban a kettőspontot és a befejezetlenséget, a sejtelmességet sugalló gondolatjelet használja.

Színvonalas mellébeszéléssel sem lehet megkerülni a problémát: ennek a „verscsináló módszernek”, ennek a lírafelfogásnak, a látomásos versépítkezésnek, a szeszélyes képzettársításnak veszélyei is vannak. A költemény „a szédület körszínpadán” (Veress Miklós kifejezés!) gyakran szertelenül gomolygó képhalmazzá válik, a verset homályos célzások szövik át, amelyek legföljebb e költészet egészének ismeretében érthetők. A képi lobogás kiegyensúlyozatlanságot szül, a látomásban zavarossá keveredik a „versanyag” (*Ördöngösök*); a vers felhígul, túlméretezett terjedelmet kap (pl. *Az utolsó diáktangó a Kaposban*). Egyetlen nap megír egy kilencven soros verset (*Fűszál egy kaposi vasúti hídról*). Néha túl könnyen születik az írás: „Csak megfognék egy borosüveget / és verssé szilánkozik kezemben” – írja egy szokatlanul tömör versében (*Valóságlátomás*). Nem arra gondolunk, hogy a költő fordítson hátat alkatának, adottságainak, sajátos tehetségének, („Úzd ki bár a természetet vasvillával, mégis visszatér” – mondták már a rómaiak) csupán az álom, a homály, a köd helyett több fényt, a látomás helyett több kiegyensúlyozottságot, a követhetetlen versépítkezés helyett áttekinthetőbb kompozíciót, „versmixir” helyett letisztult képalkotást szeretnének kapni a versekben. Erre való képességét egyébként a kötet több, rövidebb terjedelmű alkotása (pl. *Férfisírás, Látkép távolközlelől*) és a költő un. gyerekversei (pl. *A szitakötő álma*) jól példázák. Egyetlen példa: Berzsenyi és Kazinczy teljes portréját, egymáshoz való viszonyát, a két költő egész életútját képes fölidézni ez a három sor: „Széphalom így [sejt meg] egy niklait / Most mindkettő bennem lakik – / Dardanellákra ablak Kufstein”.

Veress Miklós költészetében az egyik legfontosabb versformáló, versszerző elem az ellentét. Mintha szeme leginkább a kontraszt, a különbségek, a másságok, az aránytalanságok, az eltérések meglátására volna nyitott. Vörösmarty még azt mondja: „éji homály”, azaz két egymást fedő, egymást kiegészítő fogalmat illesztett egymás mellé. Veress Miklós ezt a szókapcsolatot emeli kötetének címébe: *Éjféli verőfény*. Amit aztán analógiásan folytathatunk: nappali homály, déli sötétség, vagy Veress Miklósnál maradva: „Ariadne fonala mint spárga”; „Fölgombolyítja hálóját a pók, / és az ökörnyal tavaszt álmodik”; „miközben kicseng a néma telefon” – mind egyetlen költeményből (*Nulladik ecloga*). Van, ahol a valót már a vers címében a színéről a fonákjára fordítja: *Hamlet kötéltáncosnak áll, Zsuzsanna meglesi a véneket*. Egy jellemző, már idézett versintonációja: „A hóhér kirándul családjával a hegyekbe”, ami előre sejteti, hogy az egész versben majd az abszurdot emeli versformáló szemléletté. A fogalmi ellenpontozás egyik sajátos formája, amikor a kicsit és a nagyot, a múltat és a jelent, a közelit és távolit állítja egymás mellé, illetve egymással szembe. Ennek a változó optikával történő, filmszerű láttatásnak szép példája az *Utolsó posta*. Itt egyszerre idézi meg a tág szülő-

földet, és egyszerre villantja föl gyerekkorának mikro- emlékeit: „a kerekeskútnál is eltűnődnek / gyerekként: mint mászik a csiga / egy bádögödron”.

Veress Miklósnál a látomásos verstípus – szokatlan módon – nem a kötetlenséggel, a formátlansággal, a szabad verssel, hanem a nagyon is magas fokú formakultúrával, formatisztelettel, a formai kötöttségek elfogadásával jár együtt. Egyik jellegzetes versformája a szabályosan tagolt szonett. Általában a versszakos építkezést követi. A verszene, a ritmus, a rím fontos versformáló eszköz nála. Kedveli a hagyományos lírai műfajokat, a dalt, az elégiát, az eclogát, az episztolát, a zsoltárt.

Amennyire ez a líra a szorosan vett forma tekintetében hagyományos eszközökkel él, nyelvi anyagát, stílusát tekintve épp annyira formabontó, nyelvi leleményekkel és újításokkal átszótt. Ez is a látomásos költészet, az álomlíra, a nagy képzelőerő következménye? Vagy a divat, a mai lírai „kánonok”, a groteszk és az irónia kultuszának a hatása? Mivel Veress Miklós költészetét már a kezdetektől, harminc éve nagy nyelverteremtő erő, Féja Géza kifejezésével: „a tudattalan tárnáinak feltörése” jellemezte, arra hajlunk, hogy nem átvétel, hatás, hanem sajátja a nyelvi eredetiség, hogy egyéni lírájával, költői szemléletével párhuzamosan sikerült önálló nyelvet teremtenie. Szójátékkal él: vanitatum vonítás; hozzádiglen / értediglen; esernyő – esély; kóro – karó; cinke – cinkos. Van, amikor az egész verset a szójáték viszi előre (*A dráma halála*). Egyéni ragozási formákat alkot: „nincs ige névszó főnév: csak ragok csak ragok” – írja, s ragozási leleményével teljes verset formál (*Szép dal*). Nyelvi újítása leginkább abban mutatkozik meg, ahogyan a főneveket egyéni módon igévé alakítja: bárkalkodik, szétszilánkul, butorolnak, rátarkul, gyöngybizsuznak, csizmálnak. Egy képpé formált szókapcsolatba épített igésített névszó: „sör églük habosra”.

Megváltozik napjainkban a költő szerepe? Válságban van, haldoklik a líra? Az olvasók elfordulnak a verstől? – Naponta halljuk a kérdéseket, és ismerjük a kézlegyintő válaszokat is. Veress Miklós bizakodik, mert azt mondja: „Utánam, olvasó!” Az irodalomkritika is reménykedik: amíg olyan nagyra törő és nagyszabású, szuverén és autonóm kötetek születnek, mint az *Éjjeli verőfény*, nem kell félni a költészet halálától.

Tüskés Tibor

